

לקוטי שיחות
PROJECT
LIKKUTEI
SICHOS

טור ליקוט

הרב מנחם מענדל רייצס

חלק טז | שמות | שיחה א

שני ה'עמודים' הגדולים שעליהם נשען רובו ככולו של ה'לקוטי שיחות', הם רש"י והרמב"ם. וליתר דיוק: גם רש"י וגם הרמב"ם חיברו כמה חיבורים, וה'לקוטי שיחות' מיוסד בעיקר בפירוש רש"י על התורה ובספר ההלכות של הרמב"ם – 'היד החזקה'.

שני החיבורים הללו, פירוש רש"י על התורה ו'היד החזקה' של הרמב"ם - מבוססים על דברי התנאים והאמוראים שהובאו בתלמוד (הבבלי והירושלמי) ובמדרשים (מדרש רבה, מדרש תנחומא, מכילתא, ספרי - ועוד).

אך קיים הבדל בולט בין סגנון הגמרא והמדרשים לסגנונם של רש"י והרמב"ם: בעוד הגמרא והמדרשים משימים דגש גדול על ה'גברא' ומלאים בשמות של תנאים ואמוראים שמפיהם נשמעו הפירושים וההלכות, הרי רש"י והרמב"ם התמקדו רק ב'חפצא' והביאו לפנינו את תוכן הדברים כשלעצמם; לא כאן המקום ליישב זאת עם החיוב לומר 'דבר בשם אומר', אך למעשה שני החיבורים שמים את הדגש על המסר הסופי ולא טורחים לפרט מפי מי נאמר ונכתב לראשונה.

*

לצד הדמיון בין רש"י לרמב"ם בענין זה, קיים גם הבדל: אצל הרמב"ם העלמת 'שם אומר' היא כלל ברזל, חוק ולא יעבור; ואילו ברש"י מצינו פעמים שבהן הוא חורג מדרכו וכן מגלה לנו את 'השם המפורש' של החכם שממנו מקור הדברים.

ובתחילת פרשתנו קיימת תופעה נדירה במיוחד – רש"י מציין בפנינו לא רק שם אחד, אלא זוג של שמות (אולי בהתאם לפרשת 'שמות'...):

על הפסוק (א, ח) "וַיִּקְרָא מֶלֶךְ הַדָּשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף", מביא רש"י מחלוקת – "רב ושמאל. חד אמר: חדש ממש, וחד אמר: שנתחדשו גזירותיו".

מדוע במקרה הזה חשוב לרש"י להדגיש בפנינו את שמותיהם של החולקים? זהו הנושא של השיחה השבועית - 'לקוטי שיחות' חלק טז שיחה א' לפרשת שמות, והנקודה היא שרש"י בא לרמוז לנו שכאשר נדע מפי מי נאמרו הפירושים הללו, נוכל יותר לעמוד על עומק משמעותם, כדלהלן.

וכהקדמה כללית ייאמר, שפסוק זה בא כהקדמה לסיפור על הגזירות שגזר מלך מצרים כנגד בני ישראל, והוא בא לדבר בגנותו של המלך שבעזות מצח בא ויצר מצב חדש:

עד כה זכרו במצרים לטובה את יוסף הצדיק, שבטובו וחכמתו הצליח לנהל את כלכלת מצרים בשנים הקשות והציל את הארץ כולה מחרפת רעב; ואילו המלך הנוכחי בא לפתוח עידן שבו 'לא ידע את יוסף', הדחקה והתעלמות מנקודות הזכות שצבר יוסף – והתנהגות אכזרית כלפי צאצאיו וקרוביו.

[ונדברי רש"י על המלים 'אשר לא ידע את יוסף' – 'עשה עצמו כאילו לא ידע'. ואמנם, יש מפרשים שדברי רש"י אלו מתאימים רק לפי השיטה השנייה, שהיה זה אותו המלך ורק 'נתחדשו גזירותיו', בעוד לפי השיטה הראשונה שהיה זה 'מלך חדש' ממש, אפשר לפרש את הדברים כפשוטם, שהוא באמת היה צעיר ולא שמע על יוסף וגדולתו;

אך ה'משכיל לדוד' כתב שמלשון רש"י משמע שדבריו אלו נאמרו לכולי עלמא. ומוסבר על כך בשיחה, שגם אם אכן מדובר באיש אחר, חדש וצעיר – לא מתקבל על הדעת שלא הגיעו לידיעתו מעשיו הגדולים של יוסף].

*

גם רב וגם שמואל מסכימים לעיקרון רשעותו של המלך, והמחלוקת שלהם היא נקודתית – באיזה תחום הגדילה הרשעות, האם בתחום של 'בין אדם למקום' או בתחום של 'בין אדם לחבירו'.

וזאת בהתאם להבדל הכללי שמצינו בין רב לשמואל בדרך לימודם:

עיקר המומחיות של רב היתה בענינים של 'איסור והיתר' (כגון בשאלות של כשרות וטהרה), ולכן 'הלכתא כרב באיסורי'; ואילו שמואל התפרסם במומחיותו בדיני ממונות, ישוב סכסוכים והכרעות משפטיות, ולכן 'הלכתא כשמואל בדיני' (בכורות מט, ב. רא"ש ב"ק פ"ד ס"ד).

ובכן, שמואל ששם דגש על חיים חברתיים תקינים והוגנים, מעדיף לפרש שמדובר באותו מלך, אותו פרעה שמוכר לנו מספר בראשית (והוא נקרא 'מלך חדש' משום שהפך את עורו) – כי אז מובנת גודל רשעותו בתחום זה של יחסים הוגנים: למרות שיוסף עמד לימינו באופן אישי עשרות בשנים, נהג פרעה בכפיות טובה נוראית כלפי נכדי יוסף וכל עמו.

אולם רב מעדיף לפרש את המלים 'מלך חדש' כפשוטם, שלא היה זה אותו פרעה עצמו אלא אחר שעמד במקומו. ואמנם, לפי פירוש זה עולה שהאישיות שלו היתה פחות מושחתת בתחום החברתי, כי הטובות שגמל יוסף לא היו קשורות אליו ספציפית, אבל לאורך מתברר שעזותו וחוצפתו היו גדולים יותר באספקלריא של 'איסור והיתר':

אם היה זה אותו פרעה שקיבל את בני ישראל בבואם למצרים, היה אפשר למצוא 'היתר' (דחוק ומפוקפק) למעשיו, ולומר שבני ישראל קיבלו על עצמם את מרותו ושלטונו בעת בואם למצרים ומשכך

הוא רשאי לעשות בהם כרצונו; אבל כיון שמדובר במלך חדש וצעיר, ובני ישראל כבר אזרחים ותיקים במצרים – מהיכן לקח לעצמו את הסמכות להרע להם לפתע פתאום? אין זאת אלא שמדובר בחצוף גס-רוח שמרשה לעצמו לעשות הכל, והמלה 'אסור' אינה קיימת אצלו בלכסיקון... ומסיימים בטוב.
